

Katona Csaba

Haza, szabadság, hullám, szerelem és Deák Ferenc: a Balaton-Füredi Napló (1861–1863)

A balatonfüredi fürdőélet idealizált képe megingathatatlan a magyarországi kollektív emlékezetben. Mintha a fáradhatatlan nemzetépítők a magyar tenger partján is csak a haza fejlődésén munkálkodtak volna. Valójában minden fürdő jól menő vállalkozásként működött, amely a vendégek kényelmét éppoly fontosnak tartotta, mint a fenntartó üzletből befolyó hasznát. A balatonfüredi fürdői társadalom remek és sajátos forrás a polgárosodó 19. századi magyar társadalom kutatására. A fürdővilág sajátos emléke egy rövid életű, ám tanulságos sajtókísérlet: a Balaton-Füredi Napló.

Kulcsszavak: Balatonfüred, Balaton-Füredi Napló, fürdő, fürdői társadalom, kulturális élet, polgárosodás, társadalmi élet, 19. század

Balatonfüred fürdőjének 19. századi fénykora az 1860-as évek derekától kezdődő időszakra tehető. A reformkor már a maga idejében megteremtette saját mítoszát az újjászülető magyarság dicsőséges koraként, ezt az idealizálást követte a történetírás is. A mítosz egyik eleme a füredi fürdő lett. Ezzel szemben a valóság az, hogy a reformkor éveinek kifejezetten leromlott állapotához képest a dualizmus elején köszöntött be valódi felvirágzás, de a felívelés már a Monarchia létrejöttét megelőzően kezdetét vette (Katona 2017). Ez számos tényező együttes eredőjének köszönhető.

Az ütemes fejlődés kezdete az 1865. évhez köthető, amikor a tihanyi apáti széket Simon Zsigmond foglalta el (1850-től 1865-ig üresedés volt az apátság élén), a pannonhalmi főapát pedig a minden tekintetben konzervatív Rimely Mihály helyett az a Kruesz Krizosztom lett, aki nagy figyelmet fordított Füred fürdőjének rég esedékes fejlesztésére. A vállalkozó szellemű főapát és apát személye mellett az a szerencsés fordulat is előmozdította a változásokat, hogy 1866-ban esély mutatkozott Erzsébet királyné füredi látogatására, ami ösztönző erővel hatott a fejlesztésekre. Ennek jegyében megkezdték a még a 18. században épített Új-fürdőház renoválását, majd 1866-ban megindult a polgári fürdőtelep kiépülése is, és engedélyezték – a korábbi gyakorlattal ellentétben – házhelyek parcellázását. Véget ért a mai Tagore sétány elődjét kialakító munka is, amely szintén 1865-ben indult meg; a sétányt Deák Ferencről nevezték el. A porosz háború miatt a népszerű királyné látogatása – mint utóbb kiderült, végleg – elmaradt, de a lendület nem torpant meg, 1866-tól 1877-ig a melegfürdőn belül kiépítették a márvány-, cin- és fakádas fürdőket, illetve a gőzfürdőt. 1869-től további felújítások következtek, ekkor készült el az Új-fürdőházhoz toldva a mai Állami Kórház déli része, az úgynevezett „díszlak”. 1878–1879-ben pedig végre orvosolták Füred legfájdalmasabb hiányosságát, amelyre már az 1836 és 1840 között vezetett „panaszkönyvben” (Hudi 2015) is többen utaltak: elkészült ugyanis az úgynevezett Gyógyterem, más néven a Kurszalón (Katona 2014: 26–28).

A nagyívű fejlesztések tehát a kiegyezés előtti években vették kezdetüket, és azon átívelően fejeződtek be. Mindez főleg a pannonhalmi főapáti és a tihanyi apáti posztot betöltő személyek döntéseikhez köthető. Ám számolni kell bizonyos szerencsés tényezők kiaknázásával is. 1861-ben a Szántódot is érintő déli vonat révén Fürednek módja nyílt bekapcsolódni – ha nem is közvetlenül – a vasúti forgalomba. A déli vasút 1861. április 1-jén indult először Budáról, a Balaton déli partján érintette Szántódot, Boglárt és Szentgyörgyöt. Füred szempontjából

Szántód vált fontossá, mert akik Füredre akartak jönni Pest-Budáról, elvonatoztak ide, majd a tó egyetlen gőzhajójával, a Kisfaludyval átkeltek Füredre. 1863-tól Szántód szerepét Siófok vette át (Katona 2017: 102).

Hogy a politikai események, a nagy köztörténeti cezúrák a fenti tényezőkkel szemben, az adott helyzetben mennyivel csekélyebb befolyással bírtak egy vállalkozás működésére (márpedig a füredi fürdőt annak kell tekintenünk), arra ékes példát hoz Écsy László, a füredi Savanyúvíz fürdőjét több mint fél évszázadig fürdőigazgatóként szolgáló hivatalnok egy naplóbejegyzése: „Reggeli 9 órakor Kempen őexcellenciája érkezett, 1 óráig mulattatott” (Katona 2008: 23). Écsy 1851. augusztus 13-án, a világosi fegyverletétel kerek évfordulóján vetette papírra a fentieket. Akiről pedig írt, az Franz Kempen von Fichtenstamm, a többek között gróf Batthyány Lajos volt miniszterelnök kivégzésében fontos szerepet játszó, az abszolutizmus idején a csendőrség vezetői posztját is betöltő politikus. A dátum és Kempen személye a forradalom és szabadságharc iránti teljes érdektelenséget jelzi, tágabb értelmezési keretek között apolitikus magatartást sejtet. Écsy, a precíz hivatalnokember számára 1848–1849 nem a szabadságért vívott heroikus küzdelem volt, hanem annak időszaka, amikor tort ül a zabolátlan káosz a kiszámítható és kívánatos rend felett.

A fürdő vezetősége a forradalom és szabadságharc utáni években arra törekedett, hogy a Savanyúvíz megszokott működését visszaállítsa, rendjét fenntartsa, a vendégek számára biztosítsa a nyugodt gyógyulást és kikapcsolódást. A politikával szemben kellő távolságot tartó hozzáállás alapvetően jellemezte a fürdőt, legalábbis részben. Amikor ugyanis 1852-ben (majd pedig 1857-ben ismét) Ferenc József ellátogatott Füredre, látványos külsőségek között fogadták, megtiszteltetésnek tekintve a látogatást. Ez azonban az uralkodó köszöntése volt, azaz – ha úgy tetszik – a *de facto* fennálló „mainstream” közállapotok elfogadásának demonstrálása (Katona 2017: 105).

Akad azonban olyan szegmense a füredi mindennapoknak, ahol érzékelhető volt – igaz, hosszabb időtávlatban – például a kiegyezés által is generált társadalmi folyamatok hatása. Ez pedig a vendégkör folyamatos megváltozása, amelynek gyökere szintén mélyebbre nyúlik a kiegyezésnél. Ennek megértéséhez le kell számolni azzal a hamis fénytörésben fogant, elnagyolt tézissel, hogy a reformkor éveiben csak elkötelezett hazafiak, azt követően pedig aulikus megalkuvók látogatták Füredet.

Tény, hogy a reformkori fürdőközönség soraiból az utókor értékítélete alapján kiemelkedő személyiségek füredi jelenlétét szokás emlegetni, majd velük jellemezni a fürdőközönség egészét, de ez nyilvánvalóan nem helytálló megközelítés. Az megint más kérdés, és részletesebb elemzést igényelne, hogy a reformok hívei sem feltétlen csak a hazáról értekezni jártak Füredre, amint azt az egyébként is „nagy étvágyú” báró Wesselényi Miklós naplójának sorai érzékeltetik:

Mind a két nap ... áldoztam a Kaland–Venus veszélyes oltárán. Bízom, mert itt minden héten orvosi vizsgálat van, és bízom az átkozott csalfa védlapokban. Kettővel is ellátván magamat, de ezek az átkozottak újra és mindig megcsalnak. ... már vasárnap aggodalmimat bizonyos csípés [itt: kiütés], s sajnás öregbítette (idézi Tóth-Bencze 2016: 13).

A védlapok alatt valamiféle korabeli óvszer értendő, de hogy pontosan milyen eszközről volt szó, nem tudjuk, csupán a báró fogyasztói elégedetlenségét konstatálhatjuk. A nemzeti hősök tehát – természetes módon – hétköznapi emberek (is) voltak. Ugyanakkor az 1848–1849 előtti és utáni fürdőlisták arról tanúskodnak, amit már több kutatás is megerősített: sutba kell vetni a passzív ellenállás szívdobogató, de hamis legendáját (Pap 2003). A füredi fürdő vendégköre a forradalom és szabadságharc előtti és utáni években nem változott jelentősen. Ha megvizsgáljuk a Horváth-ház fennmaradt számadásait, s ezeken belül a házban megszállt vendégek névsorát az 1848., 1849., 1850. és 1851. évből, akkor világosan kiderül, hogy egyáltalán nem fedezhető fel lényeges eltérés a vendégek társadalmi státusában, eltolódás a különféle rétegeket képviselők arányában, sőt törzsvendégek is szép számmal előfordulnak (Katona 2017: 105). Köztük olyanok is, akik a forradalom és szabadságharc előtt, alatt és után egyaránt betöltöttek valamilyen hivatalt. Az ideológiai/politikai szemléleten alapuló, torz, leegyszerűsítő látásmódot közvetítő jó/rossz felosztás tarthatatlanságát számos további példával lehet igazolni.

A fürdő közönsége viszont a 19. század második felében mindinkább polgárokból állt, akik fokozatosan a polgári társadalom kapitalista viszonyaihoz különféle okok láncolata következtében alkalmazkodni nem tudó, így a fürdőről is el-elmaradozó, dzsentrisedő (egykori) nemesség helyébe léptek. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy

a polgárság – köztük például a városi zsidó kereskedőréteg – már a reformkor éveiben is legalább ugyanolyan súllyal képviseltette magát, mint a megyei birtokos nemesség. Jelenlétük később csak erősödött, a reformkor szórt fényű romantikája helyett e tekintetben is az 1848–1849-et követő önkényuralom nyomán ütemes léptékben kibontakozó, majd virágzó polgári társadalom, a Monarchia első évtizedei jelentik a fürdő fénykorát: az 1860-as évektől az 1880-as évekig terjedő, politikai korszakhatárokon átívelő szakasz.

Füred összességében a vendégek túlnyomó részének szemében „csupán” egyike volt a kellemes fürdőhelyeknek, ahova pihenni, gyógyulni, társaságot keresni, ismeretséget kötni jártak. Ennek része lehetett az is, hogy jelesebb politikusok, művészek, arisztokraták, esetenként az uralkodóház tagjai is felkeresték a legelső magyar fürdők egyikeként számontartott fürdőt, ahol – olykor – politikai természetű vitákat is folytattak, terveket szőttek, akár úgy is, hogy Füred előre megbeszélte találkahely volt. Ám a fürdőn időző politikusok többsége is – másokhoz hasonlóan – eredendően rendeltetészerű használat céljából utazott oda, ahogy már esett róla szó. Így történhetett például, hogy 1840 nyara egyaránt Füreden találta Deák Antalt és azt a Forintos Györgyöt, aki főszerepet vitt a zalai liberális követutasítás megbuktatásában 1843-ban, s így abban is, hogy Deák Ferenc nem vállalta a követséget az 1843–1844. évi országgyűlésen.

A fürdőket – köztük Füredet – éppen az tette alkalmassá akár politikai ízű megbeszélésekre is, hogy a fürdőlátogatás divatja a 19. század derekán már széles körben elterjedt Magyarországon. A fürdővendégek zöme nem országosan ismert személyiség volt, őket nem a politika forrongása vagy a nemzeti nyelv ápolása, a színművészet iránti lelkesedés hozta Füredre, hanem a hétköznapi rutinját megszakító kikapcsolódás vagy a gyógyulás, esetenként mindkét említett tényező iránti igény. Ha tehát a füredi fürdő nyári képét, a fürdővendégek társadalmát szeretnénk megvizsgálni, ahhoz elsődlegesen nem az ismert, kiemelkedő személyiségek viselt dolgait, jelenlétét kell szem előtt tartani.

Balatonfüred az azt övező gyakran felszínes, ám romantikus elképzeléseken túl a társadalomtörténet szempontjából is kiváló kísérleti terep. Afféle laboratórium, ahol a reformkor, az önkényuralom és a Monarchia társadalmának bonyolult kérdéseit – mint cseppben a tengert – sajátos mintavétellel lehet vizsgálni. Még hozzá egy olyan minta révén, amelyet nem a történész keze emel ki, hanem kvázi rendelkezésre áll: a füredi fürdőközönség.

Tóth Árpád, a Miskolci Egyetem oktatója másfél évtizede jelentette meg *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban* című könyvét (Tóth 2005). E kötet – szűken vett témáján túl – tágabb horizontot is érint, mégpedig a magyar társadalomtörténet-írás egyik kulcskérdését feszegeti. Nevezetesen a középosztály – pontosabban az idehaza is egyre erősebb elfogadottságú angolszász *terminus technicus* (middle classes) szerint a középosztályok –, a középosztály-képződés problematikáját. Szintén ekkortájt látott napvilágot *Zsombékok* címmel a hazai társadalomtörténet-írás műhelymunkájának eredményeként egy kötet Kövér György szerkesztésében (Köver 2006). A cím Szekfű Gyula *Három nemzedékének* (Szekfű 1920) zseniális hasonlatára utalt vissza, amely szerint a magyar társadalom egyes rétegei „külön foltokban, egymástól elkülönözött zsombékokon” ülnek. Kövér kötete szintén ezt a rendkívül bonyolult és összetett kérdéskört járja körül, részben a középosztály(ok) létének/nem létének kérdését is felvetve: „Elsősorban az elitképződés, az elitekhez való viszony felől elemezve a hierarchia alakulását, hiszen a középosztályok mindig felfelé igazodtak” (Köver 2006: 11).

A kötet kiemelt figyelmet fordított arra, hogy az iskoláztatás a felemelkedés és az egységesedés egyik eszköze volt. A műveltség, a szaktudás megszerzése volt az, ami átjárhatóvá tette a mocsarat az egyik zsombék lakóitól a másikéihoz, az út, amelynek révén a középosztály(ok) képviselői felemelkedhettek a hagyományos elit mellé, ha nem is a maguk személyében, de jól iskolázott utódaikéban. Ezek az írások kiemelkedő figyelmet szenteltek a tanulók származásának. Ezért a mára a társadalomtörténet egyik kulcsszavává érett rekrutáció szó gyakorta bukkan fel a kötet hasábjain, így azokban a tanulmányokban is, amelyek egy-egy egyesület tagságának összetételét boncolgatják.

Miért van ennek e helyt jelentősége? Azért, mert Tóth Árpád munkájában a bomlóban lévő rendi társadalom helyén/mentén formálódó polgári (modern) társadalom egyik, tipikusan városi talajon termő (és így a városi társadalommal az átfedések révén óhatatlanul is kölcsönhatásban lévő) tényezőjeként vizsgálja a pesti egyesületeket. Olyan formációkként, amelyek a maguk mikrovilágában és sajátos szabályrendszerük keretein belül – szerencsés esetben gyakorlatilag, de elviekben legalábbis – átjárhatóvá tették a rendi korlátok szabdalta társadalom határait főnemes, köznemes, polgár között. Nem egy nemzedékcúsással, mint az iskoláztatás révén, hanem saját személyükben.

A kötet számomra legizgalmasabb részei ezért azok, amelyek az egyesületek tagságának összetételét vizsgálják. Vagyis nem kis kérdésekre keresnek választ, hanem – igazodva a mikrotörténet legnemesebb hagyományaihoz – a nagy kérdéseket kis léptékű vizsgálattal közelítik meg. Idézzük Tóth Árpádot (1998: 414–415):

...jelentette-e például az egyesület a nemesi világba való integrálódás, a „gentryfikáció” egy, a nemesi cím elnyerésénél „puhább” módozatát a polgári származásúak számára? Hasonlóan fontos társadalomtörténeti kérdés az is, hogy milyen társadalmi kapcsolatokon keresztül rekrutálódhatott az egyesület – noha itt elsősorban feltételezésekre vagyunk utalva.

Vessük össze az egyesületet mint eltérő rétegek képviselőinek sajátos gyűjtőhelyét a fürdőhelyekkel, így Balatonfüreddel is. „A fürdőéletet arisztokraták és uralkodók kezdeményezték, de a polgárság intézményesítette” – szögezte le egy alkalommal Kósa László (1993: 203). Nem véletlenül. A fürdők esetében szűk térre szorítva találkoztak egymással akarva-akaratlan a különféle társadalmi osztályok képviselői, de az otthoni megszokott környezetből kiszakadva egy sajátos szabályok szerint működő helyszínen, így lehetőség nyílt az átjárhatóságra. Vagyis azt, amire az egyesület tudatosan törekedett, a fürdőhely jellegéből fakadóan kínálta.

A fürdőkben ugyanis üzleti jellegük okán létezett az idea, hogy e sajátságos keretek között minden vendég egyforma: a vezetőség arra törekedett, hogy a fizetővendég a pénzéért megkapja, amit elvár, ebből pedig következett az egyenlő bánásmód elve. Ugyanakkor tudjuk, hogy a gyakorlatban komorabb árnyalatok színezték a palettát, e nemes törekvés gyakorta csorbát szenvedett egyes vendégek részéről. Mégis hasonlóan érzem ezt az alkalmi, nagyon is behatárolt fizikai térre korlátozódó fürdői viszonyrendszert a Tóth Árpád által vizsgált egyesületi keretekhez. Hiszen mindkettőhöz kötődik egyfajta egyenlőségeszme, az *égalité* sajátságos és nagyon is törekeny, térben, időben, szellemiségben világosan körülhatárolható felfogása.

Néhány lényeges különbség azonban feltétlen hangsúlyozandó. A fürdőhelyen a fizikai keretek szabták meg, hogy mettől meddig tart az „egyenlődsi”, az egyesületeknél ez nem feltétlen kötődött térhez. Továbbá az egyesületi tagságra mindenki tudatosan törekedett, nem véletlenszerűen sodródott oda az illető, aki tag akart lenni. Fürdőhelyen előre senki nem mondhatta meg pontosan, kikkel kényszerül osztozni a sétatéren, a hajón vagy a gyógyfürdő vizén, tehát a közösség terein. S talán a leglényegesebb eltérés az, hogy az egyesületben a korábbi tagok elutasíthatták az újonnan jövő közeledését, míg fürdőn a vendégek nem kérhették/kezdeményezhették, hogy más vendég ne jöjjön oda, ahol ők vannak.

Ami azonban e gondolatsor lényege: a feudális maradványokkal terhelt rendi társadalom polgári társadalomba való átmenetének vizsgálatához – akárcsak az egyesületek – kiváló terep a fürdő, így Balatonfüred is. Hiszen az átalakulóban levő társadalmi rendszer(ek) működése, mindennapi korlátai, hibái, feszültségei egy helyre sűrűsödve jelennek meg szemünk előtt, szinte felkínálva a lehetőséget arra, hogy behatóbban próbáljuk megérteni e bonyolult folyamatokat.

Füred fürdője tehát társadalmi térként értelmezhető, elfogadva Pierre Bourdieu (1985) mezőelméletét, amely szerint társadalmi mezőként, azaz játéktérként határozzuk meg a fürdői nyilvánosságot. Bourdieu úgy látta, hogy a modern társadalmakban a társadalom határozottan differenciálódik. A cselekmények – a kitűzött céljuk szerint – társadalmi alterek, úgynevezett mezők köré rendeződnek (politikai mező, kulturális mező, társadalmi mező stb.). A mező tehát végső soron bizonyos társadalmi pozíciók közti viszonyok összességét jelenti. Így a kérdések adóttak. Milyen lokális szabályok érvényesültek a fürdővendégek egymás közötti kommunikációjában, érintkezésében? Beszélhetünk-e lokális vagy inkább szituációs viselkedésformákról, esetleg egyenesen szituációs identitásokról? Mennyire nyílt meg az érintkezés útja a különféle társadalmi rétegeket képviselő, a nyaralás idején kétségkívül lazább életvitelt folytató, más szabályok keretei között viselkedő emberek között? Röviden: a Monarchia, ezen belül Magyarország társadalmának átformálódása mennyire ragadható meg, mennyire mutatható ki egy divatos fürdőhely látogatóinak száma, lakóhelye, társadalmi összetétele, önreprezentációja alapján?

Ahogy már esett róla szó, a városi és a vasúti fejlesztéseknek, a szerencsés tényezőknek és a fenntartók ezekre reflektáló rugalmas nyitottságának köszönhetően Füred vendégforgalma az 1860-as évek derekától folyamatosan növekedett, távolabbi tájakról is mind többen keresték fel. Ebben döntő szerepet játszott a vasút, amely

kiválóan példázza, hogy nem minden előremutató kezdeményezés indult ki közvetlenül a fürdő vezetőitől (más kérdés, hogy e lehetőségekkel élni tudtak). Így volt ez a fent röviden bemutatott fejlesztéseket megelőzően már megjelenő első füredi nyári lap esetében is. Logikus lett volna, hogy annak kiadását a fürdő tulajdonosa vállalja magára, ám az 1861-ben egy mutatószámokkal induló periodika mögött egy üzleti vállalkozásra alapozott magánkezdeményezés húzódott meg. Ez volt a mindössze három évfolyamot megélt Balaton-Füredi Napló (a naplóra vonatkozó adatok lelőhelyei: Lukács 1944, Nagy 2000, Kiss 2011).

A mutatószám 1861. június 15-én látott napvilágot, ezt július 2-án követte az első úgymond rendes lapszám. Innentől augusztus végéig heti kétszer vehette kezébe a Balaton-Füredi Naplót a kedves olvasó, sőt szeptember 30-án, egy hónap szünet után, még egy szám megjelent. A július 2-án megjelenő lap fejléce büszkén hirdette:

A helybeli uradalmi és rendőri hatóságokkal, valamint az értelmiség egy részével tartott értekezlet folytán, a „B.-Füredi Napló”-nak megjelenése és előfizetési rendszere, némi változtatás mellett, következőképp állapítatott meg: Megjelenik a lap július 2-től kezdve a fürdői évszak alatt hetenként kétszer, kedden és pénteken, a fürdői évszakra tul hetenként csak egyszer, kedden.

Azaz a kiadó ambíciója szerint a főszezonon túl is érdemes a nyilvánosság elé állni, mert van elegendő fürdővendég, aki olvassa a lapot.

Az ár meglehetősen kedvező volt. Az éves előfizetés hat forintba került, a féléves – benne a fürdői évszakkal – négybe, a féléves a fürdői évszakra kívül háromba, a negyedéves a fürdői évszakkal szintén háromba, míg a negyedéves a fürdői évszakra kívül egy forint ötven krajcárba. Mindez megerősíti, hogy egyértelműen a fürdői idény vendégserege volt a potenciális célközönség.

A lap kezdetben Müller Emil pesti nyomdájában készült, a Dorottya utcában, de talán a szállítási költségek miatt 1861. augusztus 2-ától a nagykanizsai Markbreiter Jakab-nyomdában készítették (ahol Zala vármegye több lapját is nyomták), az 1861. szeptember 30-i számot pedig egyedülként Székesfehérvárott, özv. Szammer Pálné Szász Borbála nyomdájában. 1862 nyarán a Balaton-Füredi Napló kiadója, tulajdonosa és egyben felelős szerkesztője engedélyt kapott a helytartótanáctól, hogy egy kisebb nyomdát telepítsen Füredre. Ettől fogva maga nyomtatta a kis, negyedréte alakú lapot, ily módon spórolva a szállítási költségeken és könnyítve meg a helyben terítést. A szerkesztői lakás is Füreden volt, konkrétan az „Ófürdő-házban, emeleten, 74. szám alatt, hová az előfizetési pénzek, szövegek s mindennemű levelek bérmentesen intézendők” (Balaton-Füredi Napló 1862. 5. sz. 5. o.).

A lap első évfolyamában összesen 17, míg a másodikban, 1862-ben 19 szám jelent meg, ám a harmadik, 1863. évi évfolyam már szinte előrevetítette a véget, hiszen 1863-ban augusztus 21-én jelent meg az utolsó szám: ekkor összesen 21 megjelent lapszám volt. A kedvezőtlen időjárás ebben az évben megritkította a fürdővendégek számát, ami természetesen csökkentette a keresletet. A szerkesztő az utolsó megjelent lapban még optimista volt:

Az ideai fürdőközönség korán széteszolván s lapunk hetenként kétszeri megjelenésének helyi érdekessége nagy részben megszűnván, e f. szept. hóban a lap csak 9-én, 18-án és 27-én fog megjelenni (Balaton-Füredi Napló 1863. 21. sz. 1. o.).

Ám ezek a lapszámok – vélhetően – már nem kerültek nyomdába. Az újság jelezte, hogy a nyomda őszre és télre egy másik településre költözik, de folytatást ígért. Ez a másik város Sopron volt, itt jelent meg az új hetilap, a Magyar Felföld mutatószámja 1863. november 17-én.

Ideje viszont elárulni a felelős szerkesztő és tulajdonos nevét. Ahogy most jelen írás olvasói, úgy a Balaton-Füredi Napló olvasói sem tudhatták jó ideig (legalábbis elméletben), hogy ki jegyzi a lapot felelős szerkesztőként és kiadótulajdonosként, mert abban csak ezt lehetett olvasni: Tihanyi Visszhang. A zengzetes név árnyékában az ismert szerkesztő, Györök György újságíró húzódott meg (Füzes M. 1965). Arra, hogy az álnév mögött ő rejtőzött, a második évfolyam június 26-ai száma adott választ, amely megnevezte őt. Györök 1815-ben született Pápán. Eredetileg köz- és váltóügyvéd volt, de sokáig különféle lapok szerkesztőjeként működött, ezek

egyike volt a Balaton-Füredi Napló, illetve később a rövid életű, Keszthelyen kiadott Balaton című lap. 1888-ban Abádszalókon (Tiszaabádon) hunyt el, ahol leánynevelő intézetet alapított.

Amint az kisebb helyi lapok esetében gyakran előfordul, munkáját csupán néhány ember segítette: Tolnay Lajos füredi tanító, aki 1862-ben vadászbaleset áldozata lett a balatoni nádasban, valamint Bibok Lajos költő és Pap Gábor litéri lelkész, aki maga is szívesen verselgetett a lap hasábjain, illetve 1863-ban bizonyos Kis Daemon. A Bibok Lajos szintén álnév volt, amely a Kiskunfélegyházán 1835-ben született Bátorfi Lajost leplezte. Ő később több dunántúli lap szerkesztője volt, így az alább még szóba jövő Zala–Somogyi Közlönynél is szerepet vállalt, de ő jegyezte Nagykanizsán Magyarország első női élclapját, a Kandi Klárit is. A halál is Kanizsán érte 1896-ban.

Pap Gábor 1828-ban Vilonyán született. Miután 1848–1849. évi cselekedetei miatt egy ideig szúrta a hatalom szemét, lelkészként működhetett, a Balaton-Füredi Napló kiadása idején történetesen épp Litéren töltötte be e hivatalát. 1874-től viszont a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke volt 1895-ben Komáromban bekövetkezett haláláig. Ugyanakkor a Balaton-Füredi Napló nem pusztán kitérő volt életében, jelentős volt újságírói/szerkesztői működése is.

Ami pedig Kis Daemont illeti, őt eredetileg Kulcsár Józsefnek hívták. 1838-ban Székesfehérváron látta meg a napvilágot, később jogi tanulmányokat folytatott, szülővárosában lett előbb aljegyző, majd vizsgálóbíró, de ő is több lap munkatársa volt, több írása jelent meg. A halál szülővárosában érte fiatalon, 1872-ben.

A fent nevezettek által szerkesztett Balaton-Füredi Napló Zala vármegye első lapjai közé tartozott. Vele lényegében egy időben jelent meg a Dunántúli Társadalmi Közlöny és Közhasznú Ismeretek Tára, 1861 és 1863 között hetente egyszer. Szerkesztője Jágócsi Péterffy József volt, a lap a Dunántúli Kerületi Vincellér Képezde orgánusaként jelent meg. A Zala–Somogyi Közlöny egy évvel később jutott el az olvasókhöz, 1862 és 1867 között havonta háromszor látott napvilágot, a Somogyvármegyei Gazdasági Egyesület hivatalos lapja volt. Felelős szerkesztője előbb Fodor Pál kaposvári ügyvéd, majd az ugyancsak kaposvári, hosszú életű és jó hírű szerkesztő és újságíró Roboz István, végül Wajdits József. Utóbbi kiadója is egyben, de a lap Kaposvárott készült addig, amíg ő át nem vette a szerkesztést Nagykanizsán, tőle pedig a Balaton-Füredi Naplónál is érintett Bátorfi Lajos vette át a stafétát 1872-ben. 1874-től Zalai Közlöny volt a lap neve.

Ahogy Kis Zsuzsanna rámutatott, e két lapban főleg a gazdasági és a jogi értelmiség volt jelen a szerkesztőségben, ezzel szemben a Balaton-Füredi Naplót – mint láthattuk – inkább a szépirodalmat előtérbe helyező egyházi és világi értelmiségiek állították össze. Miről szólt a Balaton-Füredi Napló? A lokális jelleg a potenciális célközönség miatt meghatározónak bizonyult, mindazonáltal megtalálható volt benne mindaz, ami elvárható egy alapvetően szórakoztatni szándékozó laptól. Az irodalmi irányultság dominanciáját mutatja, hogy rendszeresen közölt verseket, „beszélyeket”, emellett volt a lapban anekdotarovat is, és közzétett írásokat a Balaton és Füred történetéről is.

A fürdői élet lanygulásával, augusztus felé mind nagyobb hangsúlyt kaptak a nagyvilág hírei és a különféle magyarországi tájrajzok, leírások, életképek, hírek, sőt egy ponton túl már hírértéke lett annak is, ha valaki csónakázott, illetve a vendégek érkezése és távozása is folyamatosan követhető volt a lap hasábjain. De szerepelt kép- és szövegtvény, közölték a környékbeli piacok formálódó árviszonyait, sőt a hőmérséklet változásait is, továbbá hozta a lap a Füredre való közlekedés híreit, a posta érkezésének és távozásának időpontját.

Elsődlegesen mégis a Füredhez és Balatonhoz való kötődés szabta meg a lap tartamát. A fürdői eseményeket a „Balaton-Füredi Hírharang” című rovat ismertette, ahova rendszeresen maga a Tihanyi Visszhang írói álnév mögé bújt Györök írt. A korabeli lokális sajtó ama – talán megengedhető a kifejezés – bája is jellemezte, amely a helyi események túlzottan aprólékos ismertetéséből fakad. De a lap arculatának akadt néhány más alapvető vonása is. Természetesnek mondható ezek közül a Füred iránti erős elfogultság: a szerkesztő minden alkalmat megragadott, hogy parttalanul dicsérje a fürdőt. A június 15-én megjelent mutatványszám az alábbi mondatokkal indított:

B. F. édes magyar hazánknak valóságos éden kertje, elvitázhatatlanul legkiesb vidéke, sőt Európának is legszebb tájképei közé számítatik. ... B.-Füred nem csak a hazai fürdők közt lett legfényesebb s fényűzőbb, legkedvesebb és kitünőbb, de a külföldi fürdők sorában is méltán előkelőbb helyet foglal.

Erőteljesen érvényesült, főleg 1861-ben, a Balaton-Füredi Napló hasábjain a hazafias érzület, néhány, már bizonyosan túlzónak ható megnyilvánulásával együtt. Tévedés lenne azonban ezt a jelenséget napjaink divatos szófordulataival pusztán „magyarkodásnak” nevezni. A lap 1861-ben indult útjára, és mint minden újság, hatott és hatást tükrözött, manipulált és vissza is adott valamit abból, ami körbevett. Egy olyan fürdő lapjának esetében pedig, mint Füred, ahol az első-, de főleg másodvonalbeli politikusok jószereivel naponta fordultak meg, ez végképp nem nevezhető meglepőnek, ahogy az sem, hogy a külsőségeken is erőteljesen felszínre szökő negyvennyolcas hevület kiemelten jelent meg a Balaton-Füredi Naplóban is.

Jellemezte a lapot, ahogy annyi más hasonló kiadványt is, némi antiszemita felhang, ami néha kifejezetten otromba támadásba csapott át. Miből táplálkozott ez? Részben a korban megszokottnak mondható szófordulatokkal találkozhatunk, de ezenfelül szerepe lehetett ebben annak a ténynek is, hogy a fürdőknél meglehetősen sok zsidó származású vendég volt jelen (Schweizer 2019). Ez így volt Balatonfüred esetében is, amelyet Eötvös Károly (1901/1982: 363) a következőképp jellemezett: „hol papi, hol zsidó fürdő.”

A Balaton-Füredi Napló által rendszeresen közölt vendégnévsorból találmra kiválasztott, egymás után következő 15 név ezt igazolni látszik: Schwarz Lajos kereskedő, Herz Rozália nagykereskedő, Buzás Pál tanár, Kenessey Ferenc birtokos, Veisz Izsák kocsmabérlő, Veisz Rozália kereskedő, Khán Lévi kereskedő, Hofman Rozália kereskedő, Stein Netti kereskedő, Rechber Cecil kocsmárosnő, Klein Léni kocsmárosnő, Landler Mari kereskedő, Hirsch Léni kereskedő, Braun Netti kereskedő, Schwarz Rosalie kereskedő. Sajátosan árnyalja ezt a képet, hogy a zsidó származású Mangold Henrik a 19. század második felében ugyan nem lehetett hivatalos fürdőorvos, de évtizedeken át sikerrel és elismeréssel praktizált Füreden, majd később hosszú ideig volt fürdőorvos Füreden Engel Gyula, a „füredi nők általános kedvence” (Schweitzer 2019: 40).

A nevek alapján való besorolás mindig kockázatos, de a névsor itt meglehetősen világossá teszi, hogy a fürdői vendégsereg tekintélyes része zsidó származású. Ahogy már esett róla szó, a feudális/félfudális társadalom szabta gátak a fürdőn, ahol a vendégek a szűk fizikai térben szükségszerűen közel voltak egymáshoz, látványosan felszínre kerülhettek. Füred légkörére egyfajta antiszemitizmus is rányomta a bélyegét, amelyet Schleicher Vera találóan nevezett „a térségbe importált társadalmi viselkedésmódok egyikének” (Schleicher 2018: 108). Kiss Zsuzsannát (2012: 34) idézve:

A fürdőhelyeken az 1860-as években mindezek szerint (még) nem történt meg a hagyományos társadalmi válaszfalak lebomlása, társadalmi-kulturális értelemben nem teljedett ki a polgárvivá válás.

A társadalmi rétegek elkülönülését mintázó „zsombékok” egyébként is karakteresen jellemezték Füredet, az úgynevezett „kastengeist” jelenlétét, a „cotteriák” elkülönülését sokan és sokféleképp kárhoztatták, miközben a fürdőt fenntartó bencés rend épp azon igyekezett, hogy e jelenséget felszámolja, de legalábbis tompítsa élet.

Az ortodox zsidóságot – a tőlük remélhető bevételre is gondolva – Füreden izraelita vendéglő is várta. A fürdő vezetősége 1816–1817-ben felépíttette az első zsidó traktérházat, 1837-ben régi istállókat alakítottak át zsidó vendéglővé, végül 1868-tól új épületet emeltek e célra (Lichtneckert 2013: 256). Horváth Bálint (1799–1860) bencés szerzetes és tanár Füredről szóló munkája a vendéglőt a füredi jeles épületek sorában említette: „a’ gyógy-szertár, az ó és új fürdőházak, a’ nagy vendéglő, paplak, a kórház, a’ zsidó vendéglő, a’ seborvos lakása, péklak, kovácműhely, istállók, boltok stb.” (Horváth 1848: 10). A füredi nagyvendéglő 1852-ből fennmaradt étlapján viszont nem található külön kóser kínálat (Katona 2019: 9). 1813-ban bizonyos Neumann Lázár arácsi zsidó bérelte a pálinkaházat, amely mellett mézarszéket is tartott. Ez utóbbi szerződés annak példája, hogy a fürdő vezetése az üzleti téren sem volt elzárkózó a zsidó kereskedőréteggel szemben. Ennek szellemében az 1810-es években Moritschek Dániel bérlő rendelte meg a kóser bort a csopaki mézáróstól, sőt az 1820-as években is kóser bort készítettek a Savanyúvíz zsidó vendégei számára Csopakon (Lichtneckert 2013: 255). Écsy László (1807–1895), aki páratlanul hosszú ideig, 1835 és 1889 között volt a füredi fürdő igazgatója, természetesen tekintette, hogy üzleti kapcsolatban van zsidó kereskedőkkel, így például a fürdő nevében Schwarz Zsigmond pápai „portékással” kötött szerződést. Eszerint Schwarz a „Savanyu vizi Ház-butorokhoz megkivántató kilentz száz hetven két lepedőknek” szállítását vállalta megfelelő ár ellenében úgy, hogy „folyó márczius hónap 30-ig

okvetlen személyesen Tihanyba szállítsa”, továbbá azt is, hogy bizonyos „Vánkos Czihákat is a fent kitett időre” eljuttat a fürdőbe (Katona 2019: 9).

E törekvések nem mindenki tetszését nyerték el. Huszár Imre (1863: 33) újságíró, későbbi országgyűlési képviselő 1863-ban például kesernyés gúnnal, már-már korholva jegyezte meg, hogy a fürdőben a személyzet az egyenlőség elvét tartja szem előtt

...a fürdői orvos ... egyenlő buzgalommal csókol kezét madame Egerberger nagykereskedőnének és a hétágu koronás bárónének, ha a báróné ép oly jól fizet mint a nagykereskedőné.

Pontos azonban Lichtneckert András (2013: 255) megállapítása, miszerint „az uradalom a zsidóságra mint fürdővendégekre, az árendásokra, mint jól fizető bérlőkre tekintett”. Még akkor is, ha időnként a fürdőigazgató Écsy Lászlóban is felmerültek sajátos gondolatok a zsidóságról: „mágnások nincsenek, a főbb személyek az izraeliták, de ki tehet róla, hogy a pénz és a magyar föld ezek kezében van” (idézi Lichtneckert 2008: 141).

A fenntartó próbálkozás tehát nem volt, talán nem is lehetett maradéktalanul sikeres. Fennmaradt egyfajta, néhol élesebb szembenállás, elkülönülés a zsidó és a nem zsidó származású fürdővendégek egy része között is. Hudi Józsefet (1989: 133) idézve:

A megyei tekintetes urak lenézik a műveletlen kismenest, s mindahányan megvetik a „héber atyafiakat”, feledve, hogy tegnap még hitelért fordultak hozzájuk. ... Az elkülönülés, amely a társadalmi érintkezésben megnyilvánul, már a szobafoglalásnál is jelen van, hiszen a zsidók külön fogadóban szállnak meg. ... A társadalmi feszültségek a gyorsan polgárosodó, asszimilálódó zsidósághoz való viszonyban mutatkoznak meg legélesebben.

A fürdőközönség összességében egyfajta reprezentatív mintáját adta a magyarországi társadalom közép- és felső rétegének, s ily módon megjelentek az adott társadalom konkrét problémái a fürdőhelyen is. A Balaton-Füredi Napló viszont, ahogy már említettük, nem a fürdő hivatalos lapja volt, hanem magánkiadás. Ezért a fürdőt működtető bencés rend nézetét – miszerint minden fizetővendégnek egyenlő bánásmód jár – ez nem tükrözte.

Végül akadt a Balaton-Füredi Naplónak még egy lényeges jellemzője, ez pedig a fürdői „felsőbb társaság”, főleg „a magasb aristocrazia” iránti feltétlen tisztelet, sőt azzal ötvözött rajongás. Füreden is kiformalódott ugyanis az előkelőbb fürdővendégek és mások soraiból az a felső réteg, amelyik a nyári lokális társadalmi elit szerepét hivatott betölteni. Kiből is állt ez a társaság? Arisztokratákból, országgyűlési képviselőkből (a kettő gyakorta fedte egymást), a helyi és környékbeli nemesekből, a fürdő vezetőiből (Écsy László fürdőigazgató, Orzovszky Károly fürdőorvos, Huray István alorvos stb.) és az értelmiség néhány képviselőjéből: színészek, költők, írók.

Főleg az arisztokrata elit rendezett előszeretettel különféle programokat, amelyeket rendszeresen az egyik tag szervezett. Az, hogy velük a lap kiemelten foglalkozott, teljesen természetes volt az adott korban, egy fürdőn pedig különösen az, hiszen a vezető rétegek ténylegesen afféle „sztárjai” voltak a fürdői életnek, programokat szerveztek, megnyilvánulásaikkal erősen kihatottak a fürdő hangulatára, mindennapjaira. A Balaton-Füredi Napló ezenkívül gyakorta leereszkedő közvetlenségükre helyezte a hangsúlyt:

A vendégek száma nagy s meglepő látvány az, midőn a rendes séta órák alatt a savanyúvíz körüli sétatéren ... az oly sok, az annyira szép és fesztelen nagyjainkat s a többi osztálynak is nagyobbbrészt kitünő egyéniségeit s másokat nyájas, vidám arczczal, barátságos kedély ömlengései között látja az ember majd egy kebelben olvadni össze egy czél, egy ok s egy ut vezérli őket s vont össze a különös találkozás társaságába, úgy érezzük magunkat ilyenkor, mintha egy roppant világvárosnak legnépesebb, legélénkebb részében volnánk (Balaton-Füredi Napló 1861. 2. sz. 15. o.).

A gyakorlat néha – ahogy már kiderült – kevésbé volt idilli. E ponton érdemes megemlíteni a Balaton-Füredi Napló Hírharang rovatának néhány állandó szereplőjét: így báró Lo Presti Lajost, Inkey Ádámot, Zala vármegye csáktornyai kerületének országgyűlési képviselőjét, Felekyné Munkácsy Flóra színésznőt. Emellett gróf Zichy-Ferraris Manó nevét szükségszerű kiemelni (Katona 2012–2017). Ő az 1850-es évek derekán előbb botrányos házassága, majd felesége, a gróf Andrássy Manó szeretőjeként nyíltan fellépő Charlotte Strachan öngyilkossága miatt került a figyelem középpontjába. Az 1860-as évek elején a fürdői lap viszont valóságos idolt kreált belőle, úgy mutatva be őt, mint aki nélkül semmi jelentős dolog nem történik Füreden. Így, ha valamelyik vendégről pozitív hangvételű írás jelent meg, már-már catói következetességgel tették hozzá, hogy egyébként mindez elmondható Zichy-Ferraris Manó grófról is.

Végül említést érdemel Füred egészen sajátos figurája, Bizay Mihály (Katona 2002, 2012), az irodalmi hőssé nemesedett „nemzet bárója”, aki több évtizeden át volt a fürdőnek afféle népszórakoztatója, és akinek „tréfái” ma már legfeljebb olcsó ripacskodásnak tűnnek. A gyulai ortodox román iparoscsládból származó, de már fiatalon csalásért körözött Bizay a nyár kivételével a pesti Váci utcát róttta, míg nyaranta, mikor már úgymond hozzátartozott a fürdő nyári mindennapjaihoz, a fürdőigazgatóság állítólag kosztot és kvártélyt adott neki. Személye ugyanakkor nyilván megosztó volt, a fürdőközönség imádta, hozzátartozott Füred nyári imázsához, mégis kétes egzisztenciának számított. Ezt mutatja, hogy Écsy fürdőigazgatót 1863-ban megróttta a neki adott szállásért a pannonhalmi főapát, holott ő csak Krisztián Pius jószágkormányzó közvetlen utasítását hajtotta végre (Lichneckert 2008: 59).

Bizay szerenádok, macskazenék és titkos randevúk szervezéséből, a nyaranta a fürdőn időző hamiskártyásokkal összejátszva pechvogek fogásából, és sejtetően prostitúció szervezéséből tartotta fenn magát. Eötvös Károly (1901/1982: 185) így írt róla:

Nem jött olyan fiatal menyecske Balatonfüredre, akinek a nagymamájával el ne járta volna a ballagót és a ropogóst, mikor az még lány volt. Több mint ötven éven át volt állandó vendége Balatonfürednek. ... Birtoka, foglalkozása, ipara, kenyérkeresete semmi nem volt. ... Élősdí volt, de ezt a közönség soha észre nem vette.

Annyi bizonyos, a Füreden népszerű, mindenhol jelenlevő ember ismertségét ékesen példázza, hogy a Balaton-Füredi Napló (a lap egyébként is folyamatosan írt róla) egyik szőrejtvényének megfejtése az ő neve volt:

Rangom a magam dicső fénye, / Ábécénknek közepe, -
De mellem a betűk között / Legegyszerűbb betű neve, -
Derekam minden zeg zugban, / Ha bánod is, de benne van,
A térdemet bár mint nézed, / Mindig görbe feje lehet,
A lábfejem egy ipszilon, / Ugy, mintha lógna két ponton.
Ebből látszik, hogy hat betű / Az egész mit most elrejtünk,
S olyas, ki az, ha már tudjuk, / Kit sokszor emleget eszünk.

(Balaton-Füredi Napló, 1861. 5. sz. 40. o.)

A megfejtés „B. Bizay” volt: a bárói rangot persze saját magának „adományozta”. Sztárságát érzékletesen igazolja a fenti rejtvény, amely ilyen kérdések közé ékelődött be egyedülálló módon: Füred, szabadság, haza, Balaton, hullám, szerelem, Deák Ferenc.

Irodalom

- Bourdieu, Pierre (1985): The Market of Symbolic Goods. *Poetics*, no. 14, pp. 13–44.
- Eötvös Károly (1982): *Balaton utazás*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- Füzes M. Miklós (1965): Adatok Győrök György és Győrök Leó életéhez. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 3. sz. 125–144. o.
- Horváth Bálint (1848): *A füredi-savanyúvíz 's Balaton' környéke*. Magyaróvár: Czéh Sándor.
- Hudi József (1989): A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. *Zalai Gyűjtemény*, 28. sz. 109–135. o.
- Hudi József (2015): szerk.: *A balatonfüredi panaszkönyv, 1836–1840*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány Kiadványai, 74.
- Huszár Imre (1863): Balatoni saisonok. In: Balázs Sándor, Huszár Imre & Rózsaági Antal (szerk.): *Nayad. Fürdői album*, 31–42. o. Pest: Lauffer & Stolp.
- Katona Csaba (2002): A nemzet bárója – aki már életében legenda lett. *Győri Tanulmányok*, 35–46. o. 26.
- Katona Csaba (2008): A füredi Savanyúvíz az 1850-es években – egy szürke hivatalnok izgalmas naplója a Bach-korszakból. In: Uő. (szerk.): *Écsy László fürdőigazgató naplója, 1850–1852, 1856, 7–25. o.*
- Katona Csaba (2012): „Hírességét az tette, hogy mindenki ismerte, minden valódi ok nélkül.” Adatok Bizay Mihály életéhez. *Bárka*, 20. 2. sz. 88–92. o.
- Katona Csaba (2014): *Professionatus spielerek. Arcok és történetek Balatonfüred múltjából*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány.
- Katona Csaba (2017): A kráter mélye. A kiegyezés hatása a füredi fürdőre. *Tempevölgy*, 9. évf. 4. sz. 99–108. o.
- Katona Csaba (2012–2017): Akik nem illettek egymáshoz: Charlotte Strachan és Zichy-Ferraris Manó házasságának tragikus története. *Moson Megyei Műhely*, 14–20. sz. 83–102. o.
- Katona Csaba (2019): „Mellyben mindenki, külömbiség nélkül részesülhet.” Zsidó fürdővendégek a balatonfüredi fürdőben a 19. században. Fazekas Csaba (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi zsidóság történetéből*. Budapest: Milton Friedman Egyetem Magyar Zsidó Történelmi Intézete. 8–16. o.
- Kiss Zsuzsanna (2011): *Zala megye nyilvánossága az abszolutizmus korában*. PhD-dolgozat. Budapest.
- Kiss Zsuzsanna (2012): Hagyományos és modern kulturális határok. Zala megye nyilvános élete az 1860-as években. *Acta Sociologica*, 5. évf. 1. sz. 29–35. o.
- Kósa László (1993): Fürdőkultúra és természetszemlélet kapcsolata a felvilágosodástól a 20. század elejéig. In: R. Várkonyi Ágnes & Kósa László (szerk.): *Európa híres kertje. Történelmi ökológiai tanulmányok Magyarországról*, 201–222. o. Budapest: Orpheusz Kiadó.
- Kövér György (2006): *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Társadalomtörténelmi tanulmányok*. Budapest: Századvég.
- Lichtneckert András (2013): *A balatonfüredi savanyúvízi gyógyfürdő története. Az alapítástól az államosításig (1702–1949)*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány.
- Lichtneckert András, szerk. (2008): *Écsy László fürdőigazgató naplója, 1863–1892*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány.
- Lukács Károly (1944): A balatonvidéki hírlapirodalom első negyedszázada. *Magyar Könyvszemle*, 63. évf. 1. sz. 35–52. o.
- Nagy Csaba (2000): Vidéki sajtó a századfordulón a Zalai Közlöny című lap 1900-as évfolyama alapján, www.hivk.hu/zalaikozlony/.
- Pap József (2003): A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? *Aetas*, 43. évf. 3–4. sz. 159–176. o.
- Schleicher Vera (2018): *Kultúrfürdő. Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között*. Budapest: L'Harmattan.
- Schweitzer Gábor (2019): „... itt mindenki izraelita”? A zsidók és a békeidő fürdőélete. In: Lichtmann Tamás összeállítása: *Az Ungvári. Tanár és tudós*, 34–56. o. Budapest: Noran Libro Kiadó.
- Szekfű Gyula (1920): *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest: „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt.
- Tóth Árpád (1998): A társadalmi szerveződés rendi és polgári normái. A Pesti Jótékony Nőegylet fennállásának első korszaka (1817–1848). *Fons*, 5. évf. 4. sz. 414–415. o.

Tóth Árpád (2005): *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest: L'Harmattan.

Tóth-Bencze Tamás (2016): Wesselényi Miklós úszásai a Balatonban. *Füredi História*, 16. évf. 3. sz. 8–20. o.

Abstract in English

Home, Freedom, Wave, Love and Ferenc Deák: The Balaton-Füredi Napló (1861–1863)

The idealised picture of spa-life in Balatonfüred is unflinching in the collective memory of Hungarians. It was as if the strenuous builders of the nation on the shores of the Hungarian sea had been working only on the progression of the country. Each spa was an enterprise operated as a well-run business that considered the comfort of the guests just as important as the maintainers' benefits from the business. The spa-society of Balatonfüred is a great and particular source for researchers to explore the embourgeoisement of the Hungarian society in the 19th century. A special memory of it is a short-lived, yet instructive press-experiment: the Balaton-Füredi Napló.

Keywords: Balatonfüred, Balaton-Füredi Napló, cultural life, embourgeoisement, 19th century, society of spa, social life, spa

Katona Csaba (1971) az ELTE BTK-n végzett történelem szakon. 1998–2011 között a Magyar Országos Levéltár munkatársa, 2011-től az (MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet történésze, tudományos munkatársa. A reformkortól az első világháborúig terjedő időszak magyarországi társadalom- és művelődéstörténetével foglalkozik, a Balaton kiemelt kutatási témája. 2014-ben jelent meg *Professionatus spielerek. Arcok és történetek Balatonfüred múltjából*, 2016-ban pedig *Esszék és tanulmányok Balatonfüred múltjából* című kötete.